

**ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ТА СКЛАДОВИХ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ
СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Показники соціально-економічного становища України свідчать, що за останнє десятиліття кількість збиткових підприємств машинобудівної галузі промисловості коливається в межах 35-42% від загальної кількості промислових підприємств; рентабельність виробництва продукції перебуває в діапазоні 1,8-5,8%. Така ситуація обумовлена зменшенням обсягів виробництва продукції та кількості інноваційно активних підприємств, значними обсягами дебіторської та кредиторської заборгованості, незадовільною структурою капіталу та показників фінансової стійкості підприємств. Сучасний стан машинобудування характеризується нестабільністю та хаотичним характером розвитку. Нестабільні зовнішні умови функціонування вітчизняних підприємств спричиняють хаотичні, необґрунтовані дії керівництва підприємств, що суттєво впливає на їх фінансово-економічну стійкість.

Розуміння фінансово-економічної стійкості у стабільних умовах функціонування та в умовах кризи буде різним. Цільовою спрямованістю підприємств, що працюють у кризових умовах економіки, стає не ефективне використання ресурсів і навіть не отримання максимального фінансового результату, а забезпечення збалансованості між цілями підприємства й умовами зовнішнього і внутрішнього середовища. Ця збалансованість характеризується певними значеннями показників фінансового стану підприємства та знаходиться в залежності від сукупності чинників середовища, що його оточує. Актуальність дослідження фінансового механізму забезпечення стійкості зумовлена об'єктивною потребою підприємств промисловості в поліпшенні показників фінансово-господарської діяльності та накопиченні потенціалу їх подальшого розвитку.

Теоретичним підґрунтям для розгляду сутності фінансового механізму та фінансо-

вої стійкості підприємства є наукові розробки західних та вітчизняних економістів із проблем фінансового менеджменту в цілому й управління структурою капіталу зокрема. Окремі теоретичні та методичні аспекти управління фінансовою стійкістю підприємства розглядаються в наукових працях провідних вітчизняних і зарубіжних науковців: Л. Булгакової, М. Бордакова, В. Ковальова, Б. Широкова, Г. Кірейцева, В. Опаріна, В. Оспіщева, І. Нагорної, В. Базилевича, В. Ільїна, О. Ковалюка, А. Грачова, Л. Костирко, Л. Ліготенко, Дж. Шинасі, А. Крокета, Ф. Мішкіна, А. Козаченка, А. Воронкової, В. Медяника та В. Назарова [1-15]. Однак незадовільний фінансовий стан підприємств промисловості, що актуалізується в умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи, порушує питання забезпечення стійкості їх функціонування та розвитку саме під кутом фінансової складової.

При всій цінності наукового внеску, зробленого різними вченими, на сьогодні існує ряд нерозв'язаних проблем теоретичного та методологічного характеру, пов'язаних із виявленням принципів і чинників стійкого функціонування й розвитку промислового підприємства; відсутністю єдиної концепції, що комплексно пов'язує різні види й чинники фінансової стійкості; практичною неопрацьованістю методів діагностики й управління фінансовою стійкістю підприємства.

Метою статті є дослідження складових підсистеми фінансового механізму, що забезпечує стійкий розвиток підприємства; визначення чинників, що впливають на стійкий розвиток підприємства з наголосом на показниках фінансового стану; побудова загального виду моделі ідеального стану фінансової стійкості промислового підприємства.

Класичні теорії економічного зростання розглядають стабільність будь-якої економічної системи, насамперед, у зв'язку з

факторами її розвитку, в основі яких – фінансові механізми й інвестиційні ресурси. На мікрорівні, тобто на рівні окремого підприємства, поняття стабільності, як правило, визначається через його фінансовий стан.

У господарській практиці фінанси промислових підприємств здійснюють свої функції переважно через фінансовий механізм, під яким розуміється оформлена законодавчими й нормативними актами взаємозалежна система заходів, спрямованих на використання об'єктивно існуючих грошових відносин для досягнення цілей діяльності підприємства [1].

Таким чином, якщо фінанси – об'єктивна економічна категорія, що відображає об'єктивно існуючі грошові відносини, то фінансовий механізм – це система управління фінансами, або спосіб впливу на фінансові відносини через фінансові важелі за допомогою фінансових методів [2].

Фінансовий механізм має дві взаємопов'язані сторони: суб'єктивну й об'єктивну.

Об'єктивна сторона фінансового механізму виявляється в тому, що він будується відповідно до вимог об'єктивних економічних законів. З іншого боку, фінансовий механізм носить суб'єктивний характер, тому що встановлюється вищим менеджментом підприємства для вирішення завдань, що стоять перед ним на тому або іншому етапі розвитку [1, 3].

У спеціальній фінансовій літературі термін "фінансовий механізм" використовують досить часто, але трактування його економічної сутності науковцями є різним.

Г. Кірейцев [4] розглядає це поняття в контексті діяльності підприємницьких структур, він зазначає, що фінансовий механізм – це сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства. Складовими фінансового механізму є: фінансове забезпечення; фінансове регулювання; система фінансових індикаторів і фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив.

В. Опарін [5] розглядає поняття "фінансовий механізм" більш широко і зазначає, що фінансовий механізм – це сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Близьке за сутністю визначення фінансового механізму дають і В. Оспіщев та І. Нагорна [6].

В. Базилевич [7] пропонує таке визначення: "Фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави у процесі створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення".

О. Ковалюк [8] зазначає, що "... фінансовий механізм – це система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного забезпечення, в контексті відповідної фінансової політики на мікроекономічному та макроекономічному рівнях".

Із найбільш загальних позицій термін "механізм" означає сукупність складових (деталей) цілого (системи), які, взаємодіючи, служать для забезпечення руху системи у визначеному напрямі.

До структури фінансового механізму входять взаємозалежні елементи підсистеми: нормативно-правове, адміністративно-організаційне, інформаційне забезпечення, фінансові методи, фінансові важелі, фінансові відносини та процеси промислових підприємств: виробничо-господарські, фінансові, інвестиційні.

У цьому зв'язку пропонується така модель фінансового механізму промислового підприємства (рис. 1).

Отже, фінансовий механізм можна визначити як спосіб впливу підсистеми, яка включає нормативно-правове, адміністративно-організаційне й інформаційне забезпечення, на фінансові відносини за допомогою важелів і методів, а через них на виробничо-господарські, фінансові й інвестиційні процеси для забезпечення стійкого розвитку підприємства.

Фінансовий механізм підприємства припускає значну кількість важелів, інструментів і різноманітні підходи до оцінки

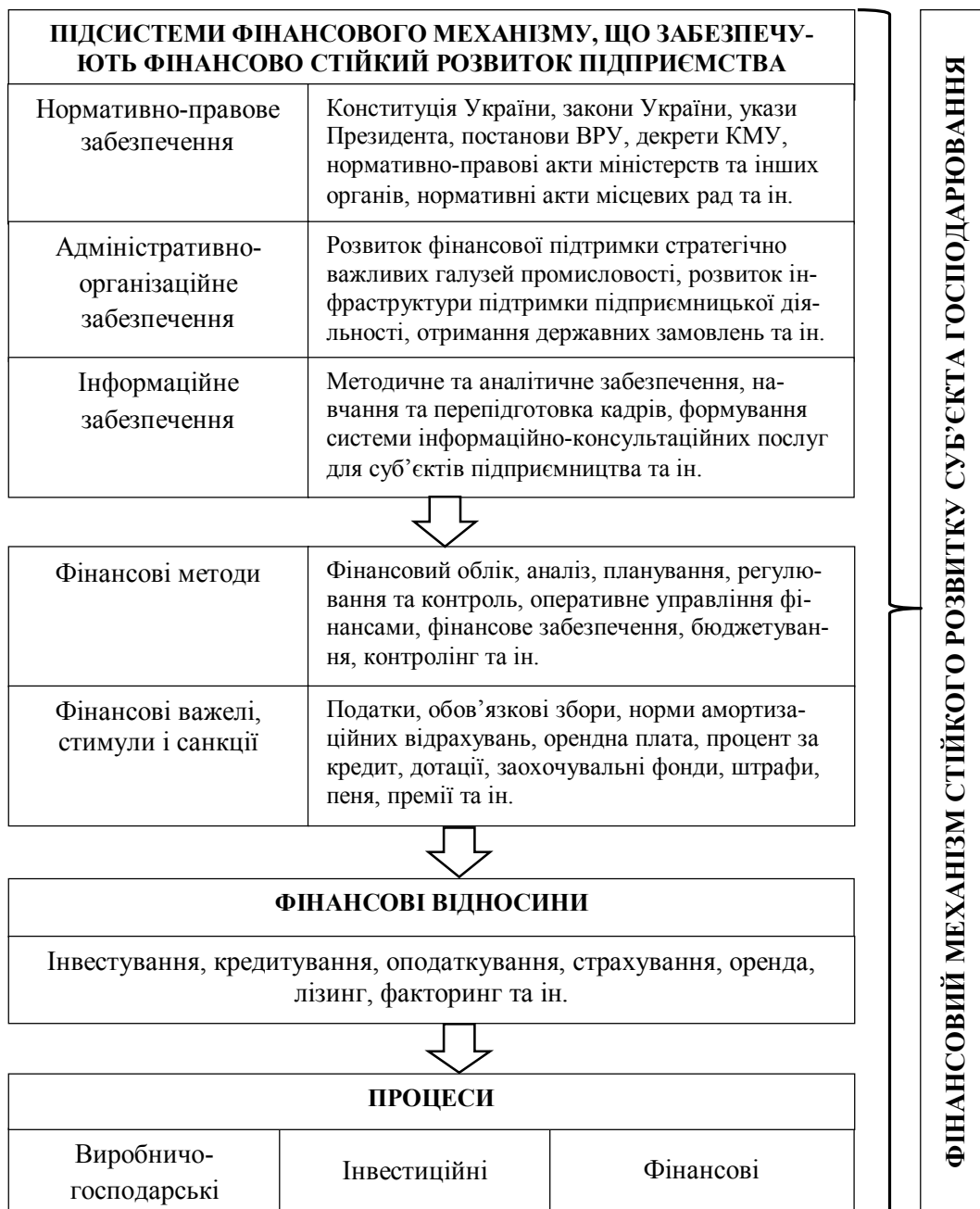

Рис. 1. Структура фінансового механізму сталого розвитку промислового підприємства (розроблено автором)

наслідків виникнення тих або інших ситуацій. Вивчення фінансового механізму як фінансово-економічної категорії дозволяє так спланувати діяльність підприємства в коротко- середньо- і довгостроковому періодах, щоб забезпечити одержання підприємством максимально можливого прибутку з мінімальними витратами в умовах мінливості стану ринку [9, 10].

У сучасних умовах функціонування економіки України відбувається вдосконалення фінансового механізму. Найважливіші проблеми, які виконуються при цьому, це:

створення передумов для ефективного розвитку ринку;

забезпечення раціональних пропорцій розподілу й перерозподілу валового національного продукту і національного доходу;

подолання наслідків фінансової кризи і забезпечення необхідних темпів економічного зростання;

науково обґрунтоване фінансове панування і прогнозування обсягів централізованих та децентралізованих фінансових ресурсів, їх розподілу і використання;

підвищення результативності фінансового контролю;

удосконалення механізму дії фінансових важелів, стимулів і санкцій;

адекватне правове і нормативне забезпечення функціонування всього фінансового механізму [11].

З рис. 1 видно, що основною метою управління фінансами промислових підприємств є забезпечення їх стійкого функціонування та розвитку.

В умовах ринку стійким є такий господарюючий суб'єкт, який за рахунок власних коштів покриває вкладені в активи підприємства кошти й відповідає за своїми зобов'язаннями.

У результаті здійснення будь-якої господарської операції стан підприємства переходить від одного типу стійкості в інший. Знаючи граничні межі зміни джерел коштів, можна ефективно управляти стійким розвитком, що припускає визначення критичних значень стану підприємства й орієнтацію на ці значення.

Таким чином, стійкість функціонування промислового підприємства можна охарактеризувати як його здатність незмінно виконувати властиві йому функції при впливі різних факторів і забезпечувати при цьому прийнятні фінансово-господарчі результати.

У сучасних умовах промислове підприємство зустрічається з безліччю протидій у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Залежно від того, як підприємство справляється з даними протидіями, залежить його успіх на ринку. Здатність підприємства гнучко реагувати на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі є його конкурентною перевагою, що дозволяє досягати поставлених цілей.

Стійкість промислового підприємства залежить від різних зовнішніх і внутрішніх чинників, які пропонується згрупувати в такий спосіб (рис. 2).

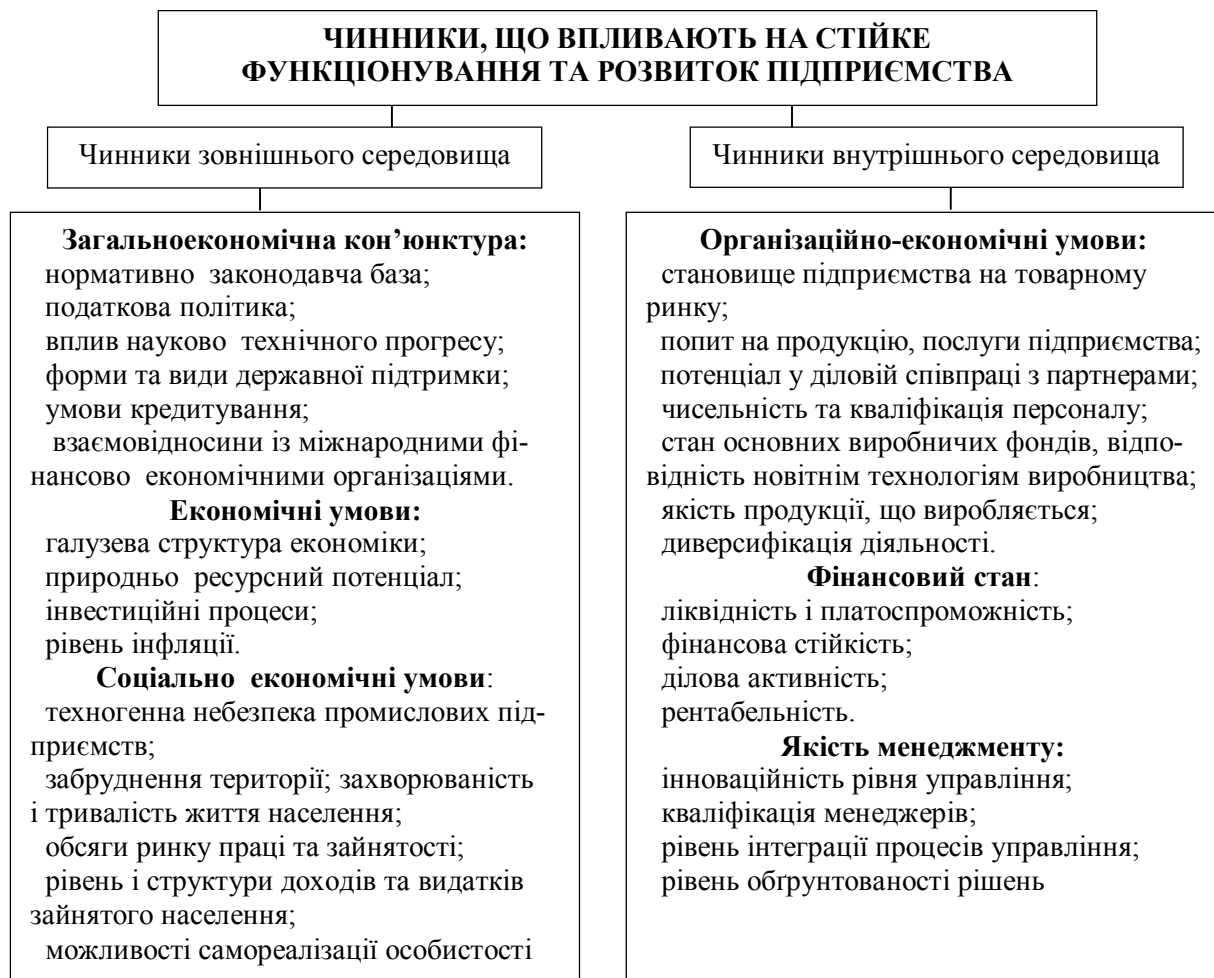
Отже, стійкість функціонування підприємств України залежить від таких складових: організаційно-правового устрою та віку підприємств; показників фінансового стану; якості кадрового корпусу керівників, їх здатності до адаптацій і нововведень; зацікавленості працівників у результатах праці; загального руху ринкових реформ і стабільності економіки в цілому; уміння знайти власну нішу на ринку, що формується; уміння підвищити якісні параметри продукції, що виробляється. Звідси випливає, що модель стійкості підприємства має містити моделі стійкості з фінансового, виробничого, кадрового й інформаційного напрямів його діяльності.

Найважливішою зі складових стійкого функціонування та розвитку промислового підприємства є саме фінансова складова, а отже, вихідною базою для управління фінансовою стійкістю промислового підприємства є його фактичний фінансовий стан. Він дає можливість відповісти на запитання, наскільки ефективним було управління фінансовими ресурсами й майном, чи раціональна структура капіталу підприємства, яка ефективність виробничого потенціалу, оборотність активів і капіталу, рентабельність виробництва й ін. [12, 13].

Фінансові рішення ухвалюються конкретно для даного підприємства; для іншого підприємства вони можуть бути зовсім іншими. Більше того, фінансові рішення на тому самому підприємстві можуть відрізнятися в різні періоди його діяльності.

Варто змінитися будь-якому параметру у внутрішніх або зовнішніх умовах – і ця зміна викликає потребу переорієнтації в цілому ряді стратегічних і тактичних напрямів впливу на фінанси підприємства.

Задовільний фінансовий стан промислового підприємства – це важлива умова його безперервного й ефективного функціонування. Для його досягнення необхідно забезпечити постійну платоспроможність підприємства, високу ліквідність його балансу, фінансову незалежність і високу результативність господарювання. Для цього необхідно вивчати численні показники, що характеризують усі сторони діяльності промислового підприємства [14].

*Рис. 2. Система чинників стійкого розвитку промислового підприємства
(розроблено автором)*

Застосування багатобічного комплексного аналізу фінансового стану підприємства створює реальні передумови для управління як окремими показниками, так і фінансовим станом у цілому.

Підхід до трактування фінансової стійкості як багатовекторного та багатогранного явища присутній у монографії А. Козаченка, А. Воронкової, В. Медяника та В. Назарова [15]. Автори монографії розглядають фінансовий напрям забезпечення стійкості функціонування підприємств як мультикомпонентне поняття, що складається із сукупності показників, які характеризують вплив таких чинників: власних оборотних коштів, власних інвестиційних ресурсів, залучених оборотних коштів, залучених інвестиційних ресурсів, статутного фонду (капіталу), норми прибутку використання оборотних коштів,

норми прибутку використання інвестиційних ресурсів, ліквідності балансу.

Для виявлення міри впливу цих чинників на стійкість підприємств малого бізнесу авторами монографії були опитані експерти, якими були: директори успішно працюючих підприємств малого бізнесу, президенти асоціації підприємств малого бізнесу, експерти консалтингових фірм Донецької та Луганської областей. У результаті їх оцінювання отримано найбільш значущі показники фінансової стійкості та побудовано графічну модель її ідеального стану для підприємств малого бізнесу. Далі автори монографії побудували модель фактичного стану стійкості декількох малих підприємств м. Донецьк. Зіставлення площі багатокутників ідеального й фактичного стану дозволило зробити ви-

сновок щодо фінансової стійкості підприємств малого бізнесу.

Загалом підтримуючи наведений підхід до оцінки фінансової стійкості підприємств малого бізнесу, слід вказати, що для промислових підприємств необхідно змінити критерії фінансової стійкості, серед яких пропонується виділити групи показників фінансового стану, які мають певні нормативні (або середньогалузеві) значення, є відносними величинами і змінюються в одному напрямі (мають збільшуватися). Вважається доцільним виділити групи показників фінансової стій-

кості, платоспроможності, ліквідності, ділової активності, рентабельності, які всебічно характеризують фінансовий стан і здатність підприємства до фінансово стійкого розвитку. Оскільки в кожену групу входить певна кількість показників, пропонується розрахувати інтегральні показники (як середньогометричне значення) у межах кожної групи на основі нормативних та середньогалузевих значень. Загалом ідеальна модель фінансово стійкого розвитку промислового (машинобудівного) підприємства виглядає так, як показано на рис. 3.

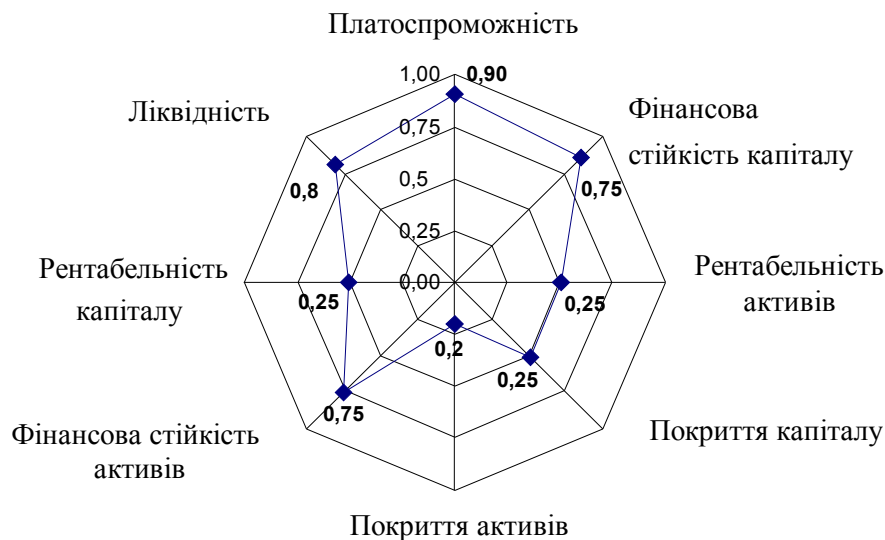

Рис. 3. Багатокутник ідеального стану фінансової стійкості промислового підприємства (розроблено автором)

Шляхом порівняння площі багатокутників ідеального й фактичного фінансового стану, можна виділити три варіанти стійкості підприємства.

1. Стійкий фінансовий стан. Співвідношення площі багатокутника фактичного й ідеального стану елементів фінансової стійкості становить більше 0,7 (70%). Такі результати оцінювання свідчать про стійкий фінансовий стан підприємства.

2. Стан фінансової рівноваги. Співвідношення площі багатокутника фактичного й ідеального стану елементів фінансової стійкості більше 0,4 (40%) і менше 0,7 (70%). Такі результати оцінювання свідчать про зниження стійкості підприємства, але збереження рівноваги в роботі, здатності протиді-

яти дестабілізуючим чинникам зовнішнього та внутрішнього середовища. У разі ефективного і своєчасного антикризового управління такі підприємства мають шанс відновити стійкість, у разі помилок в управлінні вони можуть втратити фінансову рівновагу й перейти в нестійкий стан.

3. Нестійкий фінансовий стан. Співвідношення площі багатокутника фактичного й ідеального стану елементів фінансової стійкості більше 0 і менше 0,4 (40%). Такі результати оцінювання свідчать про нестійку роботу підприємства, яке знаходиться на межі банкрутства (ліквідації). У цій ситуації керівництво (власники) підприємства повинно терміново вжити заходів щодо усунення деструктивного впливу дестабілізуючих

чинників внутрішнього й зовнішнього середовища на елементи фінансової стійкості.

У наведеній моделі фінансова стійкість розглядається як мультикомпонентне поняття, що складається із сукупності інтегральних показників, які характеризують вплив комплексу чинників, що знаходяться в кореляційній залежності.

Активне управління фінансами промислового підприємства припускає й розумне маневрування грошовими потоками, щоб добитися синхронності надходження коштів зі здійсненням видатків, виконанням усіх фінансових зобов'язань, ефективним використанням фінансових ресурсів.

Виходячи із вищевикладеного, можна констатувати, що формування фінансового механізму стійкого розвитку промислового підприємства має ґрунтуватися на такому:

1. Забезпечення формування достатнього обсягу фінансових ресурсів у майбутньому періоді. Це завдання реалізується шляхом визначення загальної потреби у фінансових ресурсах підприємства на майбутній період, максимізації обсягу залучення власних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел, визначення доцільності формування фінансових ресурсів за рахунок зовнішніх джерел, управління залученням позикових фінансових коштів, оптимізації структури джерел формування ресурсного фінансового потенціалу.

2. Забезпечення найбільш ефективного використання сформованого обсягу фінансових ресурсів для виробничого й соціального розвитку підприємства, виплати необхідного рівня доходів на інвестований капітал власникам підприємства тощо.

3. Оптимізація грошового обігу. Це завдання вирішується шляхом ефективного управління грошовими потоками підприємства у процесі кругообігу його коштів, забезпеченням синхронізації обсягів отримання й витрат коштів у певні періоди, підтримкою необхідної ліквідності його оборотних активів. Одним із результатів такої оптимізації є мінімізація середнього залишку вільних грошових активів, що забезпечує зниження втрат від їх неефективного використання й інфляції.

4. Забезпечення максимізації фінансових результатів діяльності підприємства, яка досягається за рахунок ефективного управління активами, залучення в господарський оборот позикових фінансових ресурсів, вибору найбільш ефективних напрямів операційної й фінансової діяльності.

5. Забезпечення мінімізації рівня фінансового ризику. Якщо рівень прибутку підприємства заданий або спланований заздалегідь, важливим завданням є зниження рівня фінансового ризику, що забезпечує одержання цього прибутку.

6. Забезпечення постійної фінансової стійкості підприємства у процесі його розвитку, яка характеризується прийнятним рівнем ліквідності і платоспроможності, ділової активності й рентабельності підприємства на всіх етапах його розвитку та забезпечується формуванням оптимальної структури капіталу й активів, ефективними пропорціями в обсягах формування фінансових ресурсів за рахунок різних джерел, достатнім рівнем самофінансування інвестиційних потреб.

Усі розглянуті завдання вдосконалення елементів фінансового механізму найтіснішим чином взаємопов'язані. Тому у процесі фінансового менеджменту окремі завдання мають бути оптимізовані між собою для найбільш ефективної реалізації його головної мети.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження та результати їх узагальнення дозволяють констатувати, що фінансовий механізм можна визначити як спосіб впливу підсистеми, яка включає нормативно-правове, адміністративно-організаційне й інформаційне забезпечення, на фінансові відносини за допомогою важелів і методів, а через них на виробничо-господарські, фінансові й інвестиційні процеси для забезпечення стійкого розвитку промислового підприємства. Найважливішою зі складових стійкого розвитку промислового підприємства є фінансова складова. Для промислових підприємств необхідно змінити критерії фінансової стійкості, серед яких пропонується виділити групи показників фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності, ділової активності, рентабельності, які всебічно характеризують

ють фінансовий стан і здатність до фінансово стійкого розвитку підприємства. У межах кожної групи показників на основі нормативних та середньогалузевих значень пропонується розрахувати інтегральні показники й побудувати ідеальну модель фінансово стійкого розвитку промислового підприємства, яка у подальшому шляхом зіставлення із фактичною моделлю дозволить визначити реальний стан фінансової стійкості досліджуваного підприємства. Запропонований підхід до оцінки рівня фінансової стійкості підприємства має певні переваги, а саме: можливість проведення комплексної оцінки фінансової стійкості підприємства; високий рівень гнучкості, який виявляється у здатності враховувати при розрахунку інтегрального показника умови і особливості функціонування конкретного підприємства; дозволяє оцінити спрямованість і силу впливу кожної групи показників на загальний рівень фінансової стійкості. Як перспектива подальшого дослідження планується апробація даного підходу до оцінки загальної фінансової стійкості на прикладі підприємств гірничо-шахтного машинобудування Донецької області.

Література

1. Булгакова Л.Н. Методические аспекты формирования условий устойчивого развития экономики региона / Л.Н. Булгакова, М.П. Бардаков // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2009. – Т. 7, № 1. – С. 62-69.
2. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 560 с.
3. Широков Б.М. Малый бизнес. Финансовая среда предпринимательства / Б.М. Широков. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 496 с.
4. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент / Г.Г. Кірейцев. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 440 с.
5. Опарін В.М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення / В.М. Опарін // Вісник НБУ. – 2000. – № 5. – С. 10-17.
6. Оспіщев В.І. Фінансова стійкість як економічна категорія / В.І. Оспіщев, І.В. Нагорна // Зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. «Оптимізація наукових досліджень-2009». – Миколаїв, 2009. – С. 24-26.
7. Базилевич В. Метафізика економіки: моногр. / В. Базилевич, В. Льїн. – К.: Знання-Прес, 2007. – 718 с.
8. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): моногр. / О.М. Ковалюк. – Львів: Вид. центр Львівського нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2002. – 396 с.
9. Грачев А.В. Финансовая устойчивость предприятия: анализ, оценка и управление: моногр. / А.В. Грачев. – М.: Дело и Сервис, 2004. – 192 с.
10. Костирко Л.А. Діагностика фінансово-економічної стійкості підприємства: моногр. / Л.А. Костирко. – Х.: Фактор, 2008. – 336 с.
11. Ліготенко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: моногр. / Л.О. Ліготенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
12. Schinasi G.J. Safeguarding financial stability: theory and practice / G.J. Schinasi. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2005. – 328 с.
13. Crockett A. The Theory and Practice of Financial Stability [Electronic resource] / A. Crockett // GEI Newsletter Issue. Global Economic Institutions. – 1997. – № 6. – Mode of access: <http://www.cepr.org/gei/6rep2.htm>
14. Mishkin F.S. Global Financial Instability: Framework, Events, Issues [Electronic resource] / F.S. Mishkin // Journal of Economic Perspectives. – 1999. – № 4. – Mode of access: <http://www.cepr.org/gei/6rep2.htm>.
15. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості: моногр. / Г.В. Козаченко, А.Е. Воронкова, В.Ю. Медяник, В.В. Назаров. – К.: Лібра, 2003. – 328 с.

Надійшла до редакції 01.07.2013 р.